

Avalik ruum avatud teosena. Kalasadama juhtum

Anna-Liisa Unt

Sissejuhatus

Käesolev artikkel on osa autori samal teemal koostatavast doktoritööst. Väli- tööd on tehtud 2009. aasta kevadel ja suvel, teemakohase teoreetilise materjali kogumist ajendas autori kauaaegne poolehoid linnade käsitlemisele tekstidena. Tööd illustreerivad autori fotod ja joonised.

Linnalised avaliku ruumi olukorrad on ühelt poolt paljude märkamis- ja kontaktiväljas ning pälvivad seega kasutajate pideva tähelepanu, teisalt on oma tugeva kasutuskooormuse tõttu pinge ja piirangute all. Need kaks komponenti kokku rõhutavad vajadust ja võimalust uurida linnapaikade kvaliteeti, täpsemalt ruumikvaliteedi ja emotsionaalse kvaliteedi seoseid.

Artikkel võtab illustreerida Umberto Eco avatud teose mõistet avaliku ruumi abil, väites, et avalik ruum nagu mis tahes kunstivaldkonna teos on loomeprotsessi lõpetamata produkt, mida mõtestab edasi teose vaatleja-lugeja-kasutaja ning mille autor ei saa kunagi tööd päriselt lõpetada, või pigem – määrata, kuidas iga kasutaja tööd tõlgendab.¹

Töö eesmärgiks on püüda juhtumiuuringu abil näidata, et paikasid, mis on rohkem „avatud” (oma elementide, hoolduskava ning üldise atmosfääri poolest) ning millesse on jäetud kohandamisruumi, kasutatakse mitmekesisemalt ja loovamalt kui ruumi kontrollija poolt ette määratud funktsiooniga paiku.

Inimestel on omadus oma keskkonda pidevalt ümber korraldada. Harry Heft määratleb kohandamist kui kõigi organismide vajadust oma keskkonda muuta, selleks et seal paremini toime tulla.² Siin tuleb mängu võimaldavuse (affordance) mõiste. „Võimaldavuse teooria” kohaselt on elementidel määramatu hulk võimalikke kasutusviise (pingil võib istuda, aga võib ka selle all magada,

1 Eco, U. (1989). *The Open Work*. Harvard University Press, 3–5.

2 Heft, H. (2007). *The Social Constitution of Perceiver-Environment Reciprocity*. *Ecological Psychology*, Vol. 19, Issue 2, 85–105.

sellelt süüa või kasutada seda trepina), kasutuse mitmekesisus sõltub korraga nii objekti kui ka kasutaja omadustest.

Võimaldavuse mõistet kasutas esmakordselt psühholoog James J. Gibson artiklis „The Theory of Affordances”,³ et kirjeldada keskkonnas vaikimisi olemas olevaid tegevusvõimalusi (action possibilities), mille tunnetamine ja ülesleidmine on isikuti küll erinev, ent mis sellele vaatamata on kogu aeg potentsiaalina olemas. Gibsoni järgi on keskkond ja selles olija teineteisest lahutamatud, üks ei saa eksisteerida ilma teiseta.⁴

Andmete kogumise meetodina on käesolevas uuringus välditud intervjuud ja küsitlust, mis asetaksid rõhu inimesele. Vaatlus on läbi viidud mõlemat osapoolt võrdselt arvestades, uurides paika üheskoos tema inimestega. Tähelepanu all ongi mõlema koostoime ehk kasutamise „kulutav” mõju keskkonnale ning teistpidi „kulutamise” iseloom, mis kasvab välja keskkonna omadustest.

Maastikuarhitekt täidab muu hulgas disaineri rolli. Üheks maastikuarhitekti loomingu tulemustest (loodavatest teostest) on avalik ruum oma funktsioonide ning vormiga. Mitmed disainiteooriad unustavad kasutaja,⁵ hea disaini eelduseks on aga teoreetiliste käsitluste ning olemasoleva või loodud ruumi koos vaatlemine. Siit tulenevalt on käesoleva uurimuse eesmärgiks seatud kõrvutada autori kõrgendatud huvi äratanud avatud teose teooriat valitud juhtumiuuringuga, milles vaadeldakse üht ruumikasutaja omadust – vajadust ruumi kohandada.

Näitena kasutatakse Tallinna Kalasadamat, mille puhul tuuakse välja kasutuse mitmekesisus selles kaootilise ruumikorraldusega, ent samal ajal strateegiliselt olulise ja perspektiivse asukohaga paigas Tallinna kesklinnas.

3 Gibson, J. J. (1977). The Theory of Affordances. – Shaw, R. & Bransford, J. (ed.). *Perceiving, Acting and Knowing. Toward an Ecological Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates, 67–82.

4 Gibson, J. J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 8.

5 „Disainiteooriate kriitilisel, funktsioonipõhisel, traditsioonilisel, küünisel ja puhtal harul on üks rabav sarnasus – nad eitavad kasutajat disaini sihtmärgina. Kasutamise uurimise puudulikkus on olnud kaua aega teada ning siiani ei ole märgata mingisugust professionaalset huvi selle lünga täitmiseks.” (Autori vaba tõlge. Originaal: „There is a striking similarity between the strands of critical, functionalist, traditionalist, cynical and pure design theories. It is the negation of the user as the subject. A deficit in the study and theory of use has long been known without any recognisable professional efforts to close this gap through research and intellectual efforts.”) Brandes, U., Stich, S., Wender, M. (2009). *Design by Use. The Everyday Metamorphosis of Things*. Basel: Birkhäuser, 9.

Ruum, kujundaja, kasutaja Avatud teosest

Käsitlust koos hoidvaks teemaks on avaliku ruumi vaatlemine lõpetamata, jätkuva, nn avatud teosena. Et vältida mõistesegadust, on oluline täpsustada, mida on selles töös avatud teose all silmas peetud. Eco selgitab lõpetatuse ja avatuse suhet järgmiselt: meie hariliku ettekujutuse järgi on kunstiteos kunstniku poolt vormistatud lõpp-produkt, teabe ja tunde fikseeritud kombinatsioon,⁶ kuid teose autor jätab alati osa oma tööst vaataja (kuulaja, kasutaja) või juhuse korraldada.⁷ Linnaruumi puhul ilmneb see nähtus väga selgelt: samamoodi nagu erinevad inimesed mõistavad raamatust loetavat

6 Eco, U. (1989), 3.

7 Hiljem, teose „Lector in Fabula” (2005, 13–16) sissejuhatuses tunnistas ta aga, et arvas ise, et 1962. aastal ilmunud „Avatud teosele” järgnenud samateemalistes töödes ei ole ta uute avastusteni jõudnud. Vähemasti käsitlesid tema järgmised uurimused pigem üldisi kommunikatiivseid protsesse, tõenäoliselt minnes tolle aja suundumustega kaasa, ning kindlasti ka „Avatud teose” väidete terava kriitika tõttu. Seal tõstatas ta probleemi, kuidas kunstiteos ühelt poolt postuleerib oma vastuvõtjate vaba tõlgenduslikku sekkumist, aga teiselt poolt ilmutab strukturealseid jooni, mis üheskoos nii stimuleerivad kui ka reguleerivad tema tõlgendamise korda. Nüüd hiljem oma varasematele töödele tagasi vaadates mõistab ta selgelt, et tõlgendamise ja vabaduse probleem on neis kõigis läbivalt kõne all.

lugu erinevalt, ei tõlgendata ka paikasisid kunagi sarnaselt. Ruumi korraldaja on andnud ruumile jooned, ent ruumist aru saamine ja selle kasutamine on kõigile isiklik, olenedes „lugeja” kultuuri- ja kasvukeskkonnast, eelistustest, tõekspidamistest ja suhtumisest.⁸

Väliruumi samastamine tekstiga (Eco käsitlestes on peatähelepanu pööratud nimelt kirjaliku sõnakunsti analüüsimisele) on valitud teksti kui meediumi hõlmavuse tõttu. Just hõlmavus on omadus, mis teksti teistest väljendustüüpidest eristab, tekstis sisaldub lisaks öeldule alati ka mitte-öeldu.⁹ See tõlgendusruum eeldab teksti lugejalt aktiivset kaastööd, mis avatud teose mõiste hõlpsasti näitlikustab: lõplikul kirjapandud kujul esitatud teksti mõtestab iga lugeja eri moodi lahti ning siin saab tekstis öeldu kõrval alati määravaks mitte-öeldu.

Töö väidabki seega, et korraldus, kus ruumiolukorrad on poolikud, on loomulik ja nauditav. Ta lähtub küll esmajoonel ruumi kasutaja seisukohalt, kuid kasutajaid endid ei puuduta. Uurimuses vaadeldakse just kasutamise eeldusi, keskendudes ruumikvaliteetidele. Autor ei küsitle kasutajat ega kogu emotsioone ja arvamusi, vaid koondab ja analüüsib toormaterjali ehk nende emotsioonide ja arvamuste alust, ruumi ennast, täpsemalt lõpetamata ruumiolukordi.

Tekstist

Tekstil on edastamisfunktsioon. Teksti mõistab see, kes on tuttav süsteemiga (tähistaja), milles teave (tähistatav) edasi antakse. Derrida kritiseerib lääne kultuurile iseloomulikku teksti diferentseerimist – kõne eelistamist kirjale. Siinses sõnakeskses lähenemises peetakse kõne eeliseks rääkija ja kuulaja samaaegset kohalolu, puuduvad nii ajaline kui ka ruumiline distants (rääkija kuuleb end rääkimas samal ajal, kui kuulaja kuuleb teda rääkimas). Kirja sõna on selles süsteemis ainult kõne üks esitlusvorm, teisene väljendusviis puhkudel, mil otsene kõnelemine ei ole võimalik. Derrida kritiseerib samuti kogu lääne mõtlemise dialektilisust, väites ka kõne ja kirja vastanduse kohta, et neid vorme ei ole võimalik polaarsetena käsitleda. Keele ülesehitus tähistaja ja tähistatava alusel viitab distantse olemasolule võrdselt nii kirjas kui

⁸ Seda nimetab Eco lugeja isiklikuks entsüklopeediaks. Eco, U. (2005). Lector in Fabula. Tartu Ülikooli Kirjastus, 59.

⁹ Op. cit., 58.

ka kõnes, seega ei olegi nende vastandamine võimalik.¹⁰ Üks on samaaegselt teisega liidetud ning asendab teist, kuid nad ei ole ialgi samaväärsed.¹¹ Ruumi puhul võib paralleeli tõmmata ka ajalisest distantseist lähtudes. Kirjaks oleks sel puhul ruum oma väljakujunenud viisil ning lugejaks ruumi kasutaja oma entsüklopeediaga, mis kujundab ta võimekuse kirjutatut mõista. Kõnena saab vaadelda ruumis toimuvaid sündmusi, mis pöörduvad ruumi kasutajate kui kuulajate poole. Kõneleja ja kuulaja on selles situatsioonis samaaegselt kohal, ruumis toimuva ja osaleja vahel leiab aset vahetu suhtlus. Siiski võib Derridaga nõustudes jätta sellise lahutamise tegemata. Tegelikult ei esine need kaks vormi teineteisest eraldi ega vastandu teineteisele, vaid täidavad teksti vormidena ühte ja sama vahendajarolli.

„Olla nendega, keda ma armastan, ja mõelda millestki muust: just nii tulevad mulle kõige paremad mõtted, nii mõtlen ma kõige paremini välja selle, mis on töös vajalik. Sama on tekstiga: ta tekitab minus kõige suuremat mõnu, kui ta suudab panna end kuulama kaude; kui ma lugedes pean pidevalt pilku tõstma, midagi muud kuulatama.”¹² Eco nimetab seda nähtust „teksti kootud valgeteks laikudeks”,¹³ mille täitmist autor lugejalt eeldab. Siin ilmnebki teksti omadus hõlmata: autor kirjutab teksti ning lugeja leiab sellest rohkem, kui kirja on pandud. Derrida väidab koguni, et „mitte miski ei ole väljaspool teksti”,¹⁴ et kogu elu saab vaadelda kui teksti.

Lugemisest

Ruumi kui teksti lugemine ruumis viibija kui lugeja poolt on võetud käesoleva uurimuse aluseks. Eco järgi eeldab autor oma lugejalt alati kompetentsust ning ühtlasi kehtestab selle kompetentsuse teksti komponeerimise kaudu. Samuti ei saa autor lugeja olemasolu vaikimisi eeldada, vaid peab lugeja esmalt kehtestama: ehitama teksti üles viisil, mis ehitaks samaaegselt üles ka lugeja.¹⁵ Eco

¹⁰ Johnson, B. (2004). Translator's Introduction. – Derrida, J. Dissemination. University of Chicago Press, ix.

¹¹ Op. cit., xiii

¹² Barthes, R. (2007). Tekstimõnu. Tallinn: Varrak, 34.

¹³ Eco, U. (2005), 59.

¹⁴ „There is nothing outside of the text” [il n'y a pas de hors-texte]. Johnson, B. (2004). Translator's Introduction. – Derrida, J. Dissemination. University of Chicago Press, xiv.

¹⁵ Eco, U. (2005), 63.

eristab tavalugejast Mudellugeja ehk lugeja, kes „on võimeline teksti aktualiseerimisele kaasa aitama just nii, nagu tema, autor, on seda mõelnud”¹⁶. Autoril on võimalik teksti selliselt kitsendada, et see viitab väga selgelt lugejatüübile, kellele autor teksti on suunanud,¹⁷ niisamuti võib ruum oma karakteristikutega eeldada kindlat kasutajatüüpi. Siiski ei pruugi avatud teose puhul olla autor see, kes konkreetse lugejatüübi teiste hulgast välja selekteerib.

Narratiivse teksti lugu jõuab lugejani ühelt poolt teksti kaudu ning teiselt poolt kaasaalamise teel. „Valged laigud” täidetakse sündmustega ning looga kaasatakse illustatsioonid vastavalt lugeja eelnevale kogemusele.¹⁸ Tegevuspaik näeb alati välja nagu koht, kus me kunagi oleme viibinud, või siis sobiv kombinatsioon erinevate nähtud paikade omadustest.

Tekst on ruumi kirjeldamisel kohane paralleel. Täpselt samuti, nagu lugeja paneb loo kokku oma taustast lähtudes, moodustavad inimesed ka oma paigad ise, täites ruumi tähendusega.¹⁹ See, kas koht meeldib või mitte, näib peatumisväärne või mitte, tundub meeldiv või vaenulik, oma või võõras, sõltub hindaja entsüklopeediast ehk varasema kogemise jooksul talletunud tõekspidamistest, eelistustest ja muljetest. Ühe ja sama paigaga seostuvad eri inimestel erinevad läbielatud hetked, seal kohatud inimesed ja tekkinud mõtted, kogetud helid ja lõhnad, nüansid ja toonid. Ühtemoodi kirja pandud ruumi loetakse erinevalt. Eco kirjeldab lugeja rolli teksti kujunemisel nii „Avatud teoses” („The Open Work”, 1989) kui ka teoses „Lector in Fabula” (2005). Mõlemad käsitlused seavad tähenduse loojaks ennekõike lugeja, kuna teksti kirjutatud algtingimused on kõigile samad.

Toon siinkohal ühe näitliku paralleeli teksti ja ruumi vahel: tekstis esineb seda rohkem „avatust” – sisu ja tähendusega täitmist eeldavaid tühimikke –, mida rohkem nihkub teksti eesmärk õpetlikkusest esteetilisuse poole.²⁰ Ruumi puhul on vähem tühimikke ja seega vähem tõlgendusvabadust näiteks

16 Op. cit., 62.

17 Selekteerimise aluseks olevad parameetrid on näiteks keel, entsüklopeedia tüüp, stiil, spetsiifika, pöördumine jne, nt: „Armsad lapsed, kord elas ühel kaugel maal ...” (Eco, U. (2005), 62) pöördub ennekõike lapslugejate poole.

18 „Üks väga segane linnajagu, tänavate võrk, mida ma aastaid vältisin, sai mulle korraga hoomatavaks, kui sinna ühel päeval kolis mulle armas inimene. Tundus, nagu oleks tema aknale üles pandud helgiheitja, mis lahutas ümbruskonna oma valgusvihkudega osadeks.” Benjamin, W. (2007). Ühesuunaline tänav. Loomingu Raamatukogu, 25/26, 31.

19 Barthes jõuab tühimike täitmise kohal autori kadumise teooriani: iga tõlgendus on teisest nii erinev, et määravaks jääb ainult tekst ja mitte autor. Teksti kootud tõlgendusvabadus lubab lugejal mõista teksti sootuks erinevalt sellest, mida autor tekstiga öelda on tahtnud. Selle nähtuse nimetab Barthes Autori Surmaks. See, mida tekstiga algselt edasi anda taheti, ei jõuagi lugejani. Barthes, R. (1977). Image Music Text. London: Fontana Press, 148.

20 Eco, U. (2005), 59.

esindusfunktsiooniga ruumis, kus tava dikteerib käitumise vaoshoituse (õpetlik ruum). Rohkem avatust on näiteks keskel liigirohkel rohealal, mille kasutamine ei ole rangelt piiritletud. See, mida ruumis nautida, on jäetud selles viibija leida (esteetiline ruum). Tühimikud on oluline poeetilise avatud teose komponent.²¹

Ruumist ja ruumi lugemisest: kohandamine võimaldavuste äratundmise kaudu

Ruumi kasutaja kohandav tegevus väljendub keskkonna (ja objektide) ühe omaduse – võimaldavuse (affordance) – kaudu. Võimaldavus on ruumi või objekti poolt võimaldatud tegevuste kogum, teisisõnu, omadus võimaldada tegevusi. Võimaldavused (affordances) on tegevuste eeldused.²² Nad olenevad alati ruumi kasutaja omadustest, tema entsüklopeediast: kultuuritaustast, iseloomust, füüsilisest eripäradest, eelistustest, tõekspidamistest. Näiteks sõltub Põhjamaade laste oskus tajuda lume võimaldavusi (taibata, et sellest saab ehitada lumemehe, sellel saab suusatada või lihtsalt kõndida ja jälgi jätta) nende varasemast kokkupuutest talviste õuetegevustega.²³

Gibsoni järgi on keskkond ja selles olia (tema käsitluses igasugune loom, käesoleva töö puhul inimene) teineteisest lahutamatud, üks ei saa eksisteerida ilma teiseta.²⁴ Inimene ei saa olla väljaspool keskkonda ja keskkond eeldab kedagi, kes seda tunnetaks. Korrektselt väljendades ei olnud maakera enne elu väljakujunemist keskkond, vaid lihtsalt universumi osa, füüsiline reaalsus. See pärast vaatleb käesolev töö inimest ja tema keskkonda üheskoos (sellel, kuivõrd iga indiviidi keskkond ning kõigi inimeste poolt ühiselt tunnetatav keskkond sarnanevad ning erinevad, see artikkel eraldi pikemalt ei peatu). Võimaldavused on Gibsoni jaoks maailma ja tunnetaja vaheliseks seoseks, neid ei pruugi näha ega teada.

J. G. Greeno toob Gibsoni esitatud teooriate kriitikast välja kõige sage-damini esitava küsimuse: mida täpselt on selle mõiste all silmas peetud? Kas võimaldavus on tooli omadus olla istutav, selle inimese omadus, kes toolile is-

21 Poeetilise avatud teose kohta kirjutab Eco lähemalt „Avatud teose” 1. peatükis, lk 1–23.

22 Greeno, J. G. (1994). Gibson's Affordances. Psychological Review, Vol. 101, No. 2, 340.

23 Kytä, M. (2003). Children in Outdoor Contexts. Affordances and Independent Mobility in the Assessment of Environmental Child Friendliness. Helsinki University of Technology, Centre for Urban and Regional Studies. Espoo, 44.

24 Gibson, J. J. (1979), 8.

tub või enne istumist tunneb ära, et ta saaks toolile istuda, või hoopis midagi muud? Greeno arvates pidas Gibson silmas kõikide asjade omadusi, millega inimesed kokku puutuvad.²⁵ Siiski peavad võimaldavuste kategooriasse kuuluvad omadused olema seotud subjekti omadustega, et nad moodustaksid kahe peale kokku eelduse mingi tegevuse sooritamiseks (väga koguka inimese jaoks ei ole väga pisike tool istutav).

Ka D. Normani arvates on Gibsoni käsitlus segadusseajav. Ta hoiatab, et otseseid võimaldavusi ei aetaks segamini ei tunnetatavate võimaldavuste ega tavadega. Otsesed võimaldavused on kogu maailma omadused, peegeldades võimalikke objektide ja osalejate vahelisi seoseid. Tavad seevastu on juhuslikud, kunstlikud ja õpitud. Kord juba õpitud, aitavad tavad meil keerulistest olukordadest üle olla. Disainerid võivad mõelda välja uusi otseseid ja tunnetatavaid võimaldavusi, ent juba juurdunud ühiskondlikke tavasid nad muuta ei saa.²⁶

Otsesed ja tunnetatavad võimaldavused võivad, ent ei pruugi omavahel kattuda. Otseseks suhteks võib näiteks pidada kõrgete trepiastmete võimaldavust neid mööda ronida täiskasvanutel, mitte lastel (nende jaoks võimaldavus puudub). Tunnetatavate võimaldavuste puhul lisanduvadki kasutaja füüsilistele omadustele tema kavatsused, soovid, tõekspidamised – lisaks keskkonna või objekti ilmsetele kasutusvõimalustele on võimaldavused just kõikvõimalikud (ja eriti vähemkonventsionaalsed ning tavapärasest kõrvalekalduvad) kasutusmoodused. Võimaldavuste äratundmine erineb indiviiditi ja ka ajaliselt – üks ja sama indiidid tunnetab võimaldavusi erinevatel ajahetkedel erinevalt.²⁷ Norman kirjeldab võimaldavusi kujunduse seisukohalt (objekti välimus peab selgesti viitama tema funktsioonile).²⁸

Kõige intensiivsem kohandamine toimub kodus, igapäevaseid kohandamisi on meie ümber rohkem, kui esialgu märgata oskaksime. Näiteks kasutame ajalehte, mille algne funktsioon on info edastamine, akende pesemiseks, jalanõudesse topituna nende kuivatamiseks ja vormishoidmiseks, tulehakatuseks, tapeetimisel, põrandale ladudes loikude kuivatamiseks, pannialuseks või käsitöö tegemise ajal laua kaitseks. Avaliku ruumi õueasjad on aga omadustelt homogeensemad, nagu ka õuetegevused, mida õueasjadel tuleb toetada. Neil puudub isikliku ruumi tegevustele iseloomulik detailsus ja kor-rastatus. Õues, avalikus ruumis, toimub isikliku ruumiga võrreldes teistmoodi

25 Greeno, J. G. (1994), 340.

26 Norman, D. (1999). Affordance, Conventions and Design. Interactions. New Visions of Human-Computer Interaction. May/June, 43.

27 Kyttä, M. (2003), 50.

28 Norman, D. (1988). The Psychology of Everyday Things. New York: Basic Books, 2–4.

kohandamine,²⁹ kuna avalik ruum on jagatud korraga väga paljude kasutajate vahel. Kui isiklikku siseruumi korraldab inimene ise, muutes disaineri poolt määratud funktsioonid endale sobivamaks, siis avaliku ruumi korraldust mõjutab tarbimisjuhend. Hea tava määrab ruumis käitumise ja selle kasutamise tihti suurel määral ette. Vahest on see põhjuseks, miks õueobjektide puhul on meil suurem kiusatus neid oma soovi järgi ringi teha. Õueasjad on mõeldud teenima väga laia kasutajaskonda, seega on nad harva sellised, nagu just meil parasjagu tarvis oleks. Ei saa lõpuni nõustuda Brandesega jt, kes väidavad, et väliruumi objektid kas ei sobi üldse kasutamiseks, jäävad meile ette või ei vasta meie isiklikele esteetilistele, hingelistele või funktsioonivajadustele.³⁰

Arhitekt Bryan Lawson mõtestab disainiküsimused lahti raamatus „How Designers Think”, arutledes disaini olemuse ja protsessi üle. Nii nagu käesolev arutlus, ei tõmba ka tema joont disaineri ja mittedisaineri vahele. „Kujundajad ei ole erilised inimesed, kuna me oleme kõik suuremal või vähemal määral kujundajad. Me kujundame igal hommikul riietudes oma väljanägemist. Me kujundame oma kodusid ja isikupärastame oma töökohti”.³¹ Igapäevasevõimaluste ümberkohandamine on pealegi säästlik, hoides kokku kulutusi ning vähendades tarbimist – uue loomise või ostmise asemel kohandatakse vana vajaduse järgi ringi. See nähtus kehastab inimeste loomupäraselt sihti probleemidele lahendus leida, otsene kujundamiskavatsus reeglina puudub.³²

Kalasadama lugemine

Intro

Linna kirjeldavad tema inimesed, nad on tema põhjus. Ruumi põhikvaliteediks ei olegi mitte see, kuidas ta välja näeb ja milleks ta on ette nähtud, vaid see, kui ta laseb endaga teha, mida on tarvis. Tarvidus võib ruumiti väga suuresti erineeda, seepärast vajatakse erinevaid ruume ning ühtlasi ruumi suunamist. Kasutajate paljususe dikteerib ühekorraga nõudluse erinevate funktsioonide järele. Sellist koormust saab kanda ainult paindlik avatud programmiga ruum.

Õeldu illustreerimiseks heidame pilgu Tallinna Kalasadamale. Tegemist

29 Väliruumi kohandamine on isikliku ruumiga võrreldes palju tagasihoidlikum: „It is a worthwhile exercise to try and imagine what would happen if everybody were allowed to design public spaces according to their personal preferences.” Brandes, U., Stich, S., Wender, M. (2009), 159.

30 Op. cit., 157.

31 Lawson, B. (2006). How Designers Think. Oxford: Elsevier, The Architectural Press, 234.

32 Brandes, U., Stich, S., Wender, M. (2009), 10–13.

on kesklinna tühermaaga, mida keegi pole kunagi kasutamiseks ette näinud, kujundanud ega määranud, ent mida linlased aktiivselt ja armastavalt avaliku alana kasutavad. Linna avaliku ruumi võib jagada kolme kategooriasse:

- paigad, mis on ette nähtud osana linna avalikust ruumist ning mida määratud programmi kohaselt kasutatakse;
- paigad, mis on kunagi kujundatud osaks avalikust ruumist, ent mis aktiivse kasutamise tõttu on saanud uue näo ja/või funktsioonid;
- paigad, mida ei ole kunagi avalikuks ruumiks korraldatud ega kujundatud, ent mis aktiivse kasutamise tõttu on sellena kasutusele võetud.

Esimest võib nimetada jäigaks, teisi avatud avalikuks ruumiks. Piirid nende kolme kategooria vahel on hägused – on kohti, mille võib paigutada nende äärealadele või kahte kategooriasse üheaegselt.

Kalasadam

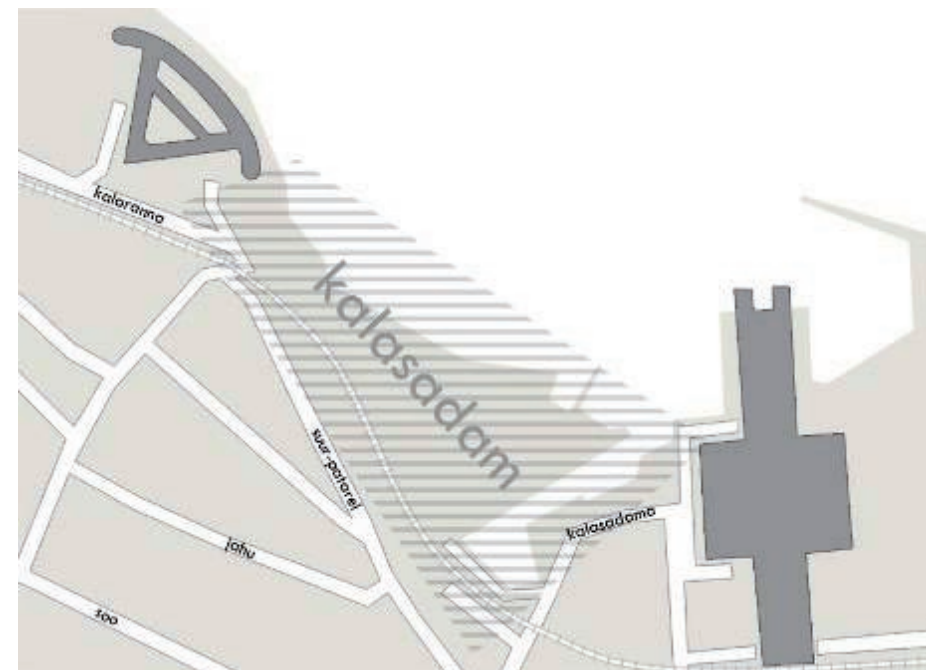
Sellesarnaseid ülevaatlikke või ka detailseid uurimusi avatud ruumiprogrammide ja nende kasutajate – linna ja inimeste – dialoogi kohta on koostatud erinevais üksteisega seotud valdkondades: arhitektuuris, linnauurimises, geograafias, etnograafias, kirjanduses, fotograafias, filmikunstis jne. Igaüks neist esindab pisut erisugust vaatenurka, ent tugineb ühele ja samale võtmele. Ka Kalasadam on oma keske asukoha tõttu pälvinud kestva tähelepanu.

Kalasadam koos külgnivate Linnahalli ja Kultuurikatlaga kuuluvad Põhja-Tallinna linnaosa alla. Käesolevas näites kasutatakse Kalasadama nime kogu mere ja raudtee vahelise tühermaa kohta, mis ulatub Kalasadama tänavast kuni endise Patarei vanglani. Kalasadama ala ei peeta Tallinna rohealade teemaplaneeringus ei ametlikuks ega olulise tähtsusega rohealaks.³³ Piirkond on teemaplaneeringus märgitud osana linna mereäärsest rohekoridorist,³⁴ rohealade planeeringukaardil läbib Kalasadamat perspektiivne rannapromenaad. Kalasadama piirkonda käsitletakse käesolevas töös avaliku haljasalana, olgugi et Põhja-Tallinna linnaosa üldplaneering teda avalikuna ei käsitle. Planeeringu järgi on tegemist hoonestamiseks eraldatud maaga,³⁵ millele on koostatud de-

33 Tallinna rohealade teemaplaneering. TLPA (2007). Teemaplaneeringu kaart 24: Rohealade paiknemine ja kaugused. <http://www.tallinn.ee/est/ehitus/g6479s39902>, külastatud 28.07.2009.

34 Op. cit.: Teemaplaneeringu kaart 16: Tallinna rohevõrgustiku skemaatiline ülesehitus.

35 Põhja-Tallinna linnaosa üldplaneering. TLPA (2006). Põhja-Tallinna linnaosa erinevad maamomandid. <http://www.tallinn.ee/est/ehitus/g6456s39670>, külastatud 28.07.2009.

tailplaneering (Nord Projekt, 2008), ent lähikaudsete elanike kriitika tõttu planeeringut ei kehtestatud. Käesoleva vaatluse seisukohalt Kalasadama ametlik klassifikatsioon, omandisuhted ja tulevikustsenaariumid rolli ei mängi. Seda paika on vaadeldud populaarse vaba aja veetmise kohana, kui illustratsiooni avalikust ruumist avatud teosena.

Kalasadama piirkonda on varem kasutatud kalaturu ning paatide valmistamise paigana. Haljasalaks ei ole ta kunagi mõeldud olnud, linlased on tühermaa ise kasutusele võtnud. Tähelepanuväärne on piirkonna asukoht endise Tallinna esindushoone Linnahalli vahetus läheduses. Paik, mis kunagi on olnud linna visiitkaardiks, toimib endiselt magnetina, ent suunitlus on sootuks teistsugune. Piirkonna kasutuses hoidmine ei nõua enam ei tähelepanu ega ressursse; ka territooriumi piiravad Patarei vangla ja Linnahall on muutunud vaatlusalaga ühtseks kulunud maastikuks, mis uitaja igal ajal sõbralikult vastu võtab.

Metoodika

Kalasadamat jäädvustati 2009. aastal poole tunni vältel kahel kontrollajal: laupäeval, 2. mail kella 13.20–13.50 ning kolmapäeval, 29. juulil kella 21.00–21.30. Valimis on esindatud töö- ja puhkepäev, lõuna ja õhtu, vara- ja hilissuvi. Valitud ajavahemikel loendati esimesel korral 70, teisel 80 sellel alal viibijat. Järgnevalt on kõik 150 loetletut esitatud viie avatud teose kaadrina.

Kaadrid

Pilt 1: „Läbisõitja“

Sellesse kategooriasse on paigutatud igapäevased läbijad, kelle jaoks see koht on igapäevase toimetamise loomulik osa. Selle rühma moodustavad koeraga jalutajad, kõndijad, ratturid – inimesed, kellele Kalasadam on oma kant ning ühenduslülili kodu ja „linna“ vahel. Kalasadam on läbisõitja jaoks teadlikult valitud teelõik, mis pigem pikendab kui lühendab tema teekonda (ta saaks kasutada ka Suur-Patarei tänavat). Läbisõitja jaoks võimaldab Kalasadam tänavast erinevat pilti, mis on vahelduv ja võib varieeruda südantsoojendavast verdтарretavani. Läbisõitja ei peatu.

Pilt 2: Päevitaja

Päevitaja ehk päeva nautija tuleb Kalasadamasse kindla sihiga. Päevitajaid on kahte tüüpi: juhusattujad ning ettevalmistunud. Päevitaja võtab päikest (ka alasti), loeb raamatut, logeleb. Ta kasutab istumiseks kaldakindlustusi, suuri kive või ehitusprahti. Ka päevitaja jaoks on siin piisavalt ruumi, et leida oma koht. Päevitaja käib harilikult üksi, kahekesi päevitajad peatuvad veepiiril, jäävad pikemaks ajaks istuma, räägivad, pildistavad, vaatavad merele. Patarei-poolsel rannaribal istuvad romantikuist päevitajad suurtel kividel või plokkidel, Linnahalli-poolsel küljel kaldakindlustustel. Romantiku jaoks on Kalasadam piisavalt ruumi, et istuda, leida oma koht teistest eraldi.

Pilt 3: Aktiivliigutaja

Kalasadamasse asub üks Tallinna slippidest, vesi on vaikne, territoorium ja merepõhi ajaloost tingituna mitmekesise pinnaga. Aktiivliigutaja on sukelduja, veesõidukiga sõitja, jalg- või mootorrattur. Kesklinnalähedane, ent kõrvaline asukoht meelitab Kalasadamasse lohet lennutama, märki laskma, suplema. Loetlemise hetkel oli veesportlaste kohalolu aimatav: slipikoha lähedal parkis viis tühja haagisega sõidukit.

Pilt 4: Sõbrad

Sõpru on Kalasadamas terve päeva jooksul, kuid kõige tihedamalt õhtusel ajal. Sõpradel on kaasas toitu, kõrvalise asukoha tõttu ka joovastavat jooki. Sõprade vanus on väga varieeruv: Kalasadam on mängupaigaks lastele, aja veetmiseks noortele, kohtumisaigaks vanematele. Siin saab segamatult aega veeta, nautides loodus- ja merevaateid. On sõpru, kelle jaoks Kalasadamas olemine on kogu päevatöö (töötü ja/või asotsiaalne ühiskonnagrupp).

Pilt 5: Pere

Perel on Kalasadamasse lihtne jõuda nii jalgsi, auto kui ka ühistranspordiga. Siin käiakse veetmas päeva looduses, siin saab näha ja tundma õppida taimi, linde ja kalu, rahus ja ohutult harjutada mitmesuguseid õuetegevusi: õppida

rattasõitu ja kalapüüki, visata või lasta märki, turnida, piknikku pidada ja grillida.

Nimetatud viis kaadrit illustreerivad selliste tühermaade toimimist meelispühkepaigana, ilma et siin oleks mingisuguseid jälgi ruumi ettekavatsetud korraldamisest (ent see sõltub tugevasti kohaspetsiifilistest tingimustest).

Järeldused

Eelnevalt vaadeldi teksti omadustega ruumi. Kuidas siis oleks luua ja tarvitada ruumi kui narratiivi? Paigal on oma eellugu, mille najal hargneb edasine sündmustik, lisanduvad ja põimuvad uued ja uued üksteise ning paiga endaga seotud osalised – paiga näitlejad ehk tegelased, paiga moodustajad. Ettenähtud rolle etendades ning neile ootamatut ja etteennustamatut juurde lisades arendavad nad lugu, millel kasutajate seisukohast on hea hulk tõlgendusi. Koos tõlgendustega luuakse paigast avatud liikuv inspireeriv teos.

Mida ettemääratumalt avalik ruum on korraldatud, seda vähem on seal kohta isetekkelisusele, võimalust kasutaja isiklikuks kontaktiks paigaga, lugu de tekkimiseks. Ükskõik kui kompetentne planeerija, disainer või insener pole olnud, ruum ärkab ellu siiski alles pärast kasutaja sekkumist. Kuna keskkonna, toodete ja teenuste võimaldamise, loomise ja kujundamise sihtmärgiks on alati kasutaja, on oluline, et disainiprotsess oleks alati kombinatsioon arendusest-teadusest ning otsesest kasutamisest.³⁶ Või teisisõnu – disain peab alati vaikimisi arvestama kasutaja kohandava sekkumisega, kuna kasutamine hõlmab alati võimaldavuste realiseerimist.

Paiga kõiki kasutusvõimalusi ei saa iialgi ette näha, või täpsemalt, ei ole korraldajal tarvis kunagi lõpuni välja mõelda. Niisamuti ei saa väliruumi puhul fikseerida ruumielementide lõplikku välimust: paiga elulukku kaasatakse juba algusest protsesside kulutav iseloom, mis staatilisuse välistab. Disaineri osaks jääb suunamine ning avatud algtingimuste loomine selleks, et paik kasutamise kaudu saaks tekkida. Fakt, et Kalasadama puhul ei ole disainerit olemas, viitab selgesti tarbetu korraldamiseta ruumi võimalikkusele.

³⁶ Brandes, U., Stich, S., Wender, M. (2009), 8.

Public space as an open work. The case of the Fishing Harbour

Anna-Liisa Unt

The present article is part of a doctoral dissertation which is being written on the same topic. The aim of the article is to show – by way of a case study – that places which are more ‘open’ (because of their elements, maintenance plan and general atmosphere) and which have some room for adaptation are used in more diverse and creative ways than places with a predetermined function. Urban public spaces are spaces which, on the one hand, are noticed and contacted by many and which receive much and consistent attention by their users; on the other hand, they suffer from tension and constraints because they are being used intensively. These two components emphasise the need and possibility to study the quality of urban places, and more precisely, the relations between the quality of space and the quality of emotion.

The article illustrates the concept of ‘open work’ by Umberto Eco by studying public space, stating that public space as any other work in the domain of art is an unfinished product of the creative process, which is interpreted by the viewer-reader-user of the work and which the author can never really finish, or rather, determine how each user interprets the work.

The more predetermined the arrangement of public space is, the less room there is for self-growth, for a possibility to have personal contact with the place, to generate stories. It does not matter how competent the planner, the designer or the engineer is, the place comes to life only after the involvement of a user. As the final target of the accessibility, creation and design of the environment, product or service is always the user, it is essential that the process of design should be a combination of development and research as well as of the immediate use. Or, in other words, design should always take into account the involvement of users who try and adapt and realise the affordances made available to them. All possible uses of the place can never be foreseen, or more precisely, the planner has no need to specify all of them. Similarly, the ultimate appearance of spatial elements in an outdoor space cannot be determined from the beginning: the wear and tear of the processes is written into their life so that they have no static or permanent character. The designers have a guiding role and their task is to establish open conditions so that the place could be developed through use. The Fishing Harbour has not been developed by a designer, which refers to the possibility of avoiding needless planning.